

ОЛЕНА БАРДАКОВА
(Полтава)

ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЄСЛІВНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ПЕРШИМ СЛОВОТВОРЧИМ КОМПОНЕНТОМ *bei-*

Ключові слова: дієслівна одиниця (ДО), словотворчий компонент (СК), твірна основа (ТО), похідна основа (ПО), словотворчий аналіз, семантичний аналіз, словотворча модель (М).

Мова – це „невід’ємна складова людського розуму (інтелекту)”, це складна система [4]. Уміння орієнтуватись у цій системі, в значеннях слів (термінів) є особливо важливим при вивченні іноземної мови, при роботі з фаховими мовами різних галузей. Висока полісемія як фахової лексики та термінів, так і лексики загального вжитку не завжди дозволяє з упевненістю говорити про значення певного слова. Значення необхідно розглядати лише в контексті, оскільки слова загального вжитку набувають суміжних або навіть нових значень, відтінків і використовуються як терміни [6]. Дослідження медичних термінів-дієслів підтверджують цю думку О.С.Мельничука.

У німецькій мові дієслово – найважливіша частина мови, оскільки воно має порівняно з іншими частинами мови найбагатшу парадигму, а завдяки своїм валентним особливостям і можливостям становить структурний центр речення.

Дієслова класифікують за семантичним значенням (В.К.Зернова, Н.Г.Іщенко, І.Кюнгольд, В.М.Русанівський, М.Д.Степанова, В.Фляйшер та ін.), за синтаксичними зв’язками з іншими словами в реченні (Й.Буша, Р.І.Смеречанський, Г.Хельбіг, Й.Цінтль, В.Юнг та ін.), за морфологічними ознаками (Л.М.Айхінгер, Р.Гіндерлінг, Ф.Гундснуршер, Р.Ендерс та ін.). Є й інші спроби класифікувати дієслова на семантичному, сигніфікативному рівнях, виділити функціонально-семантичні поля та його категоріальні ситуації тощо. Це розмаїття класифікацій свідчить про те, що загальноприйнятої класифікації дієслівних одиниць на сьогодні не зроблено.

Метою даної статті ми визначаємо дослідження структурно-семантичних особливостей дієслівних одиниць (ДО) з першим словотворчим компонентом (СК) прий-

менником **bei-** та їх словотворчих функцій на матеріалі медичної термінології, маючи на меті встановлення словотворчих моделей, за якими утворені ДО та їх ПО, та зв'язку між граматичними й семантичними особливостями дієслів. У процесі аналізу лексики словників та медичної літератури для словотворчого аналізу (СА) відібрано ДО, які є медичними термінами або мають похідні основи (ПО) – медичні терміни. Хоча деякі з ДО є швидше словами загального вжитку, але виявлено їх у медичних словниках або медичній спеціальній літературі, тому вони теж беруться до уваги.

Дієслово/ДО є лексичним типом, що здавна викликає інтерес, а також полеміку серед учених, що займаються словотворенням. Ми використовуємо в статті термін “дієслівна одиниця”, що ввів О.І.Смирницький [7, с.194] та вживали М.В.Раєвський, К.С.Бриковський, В.К.Зернова та ін. Виділено кілька структурних типів ДО: 1) перші СК – прийменники/прислівники (*ab-, an-, auf-, aus- ...*) + дієслова в інфінітиві: *ab//gehen, an//sprechen, auf//schmelzen, aus//kurieren*; 2) перші наголошувані, відокремлювані прийменники/прислівники *durch-, über-, um-*; прийменники *hinter-, unter-, wider-*; прислівник *wieder-* (виділено окремо через властивість також бути ненаголошуваними, невідокремлюваними префіксами в складі префіксальних дієслів) + дієслова в інфінітиві: 3) перші СК – прислівники (*aufeinander-, auseinander-, auswärts-, beieinander-, ...*) + дієслова в інфінітиві: *hin//kränkeln, zusammen//heilen*; 3) перші СК – прикметники (*bloß-, brach-, breit-, fern-, flach-, frei-, fremd-, geheim- ...*) + дієслова в інфінітиві: *bloß//liegen, trocken//reiben, wahr//nehmen*; 4) перші СК – іменники (*acht-, haus-, heim-, kund-, lob- ...*) + дієслова в інфінітиві: *haus//halten, teil//nehmen*; 5) перші СК – дієслова (*kennen-, bleiben- ...*) + дієслова в інфінітиві: *kennen//lernen, spazieren//gehen*; 6) група слів + дієслово в інфінітиві: *zu Grunde gehen* → *zugrunde//gehen*. ДО з першим СК **bei-** належать до першої групи.

Розглядаючи ДО та їх похідні одиниці в межах основоцентричного підходу [3, с.4], звернемо особливу увагу на семантико-структурні зв'язки мотивувальної основи (тобто, ДО) та її деривати.

За структурою виявлені ДО з першим СК **bei-** можна поділити на 3 типи:

1) ДО, у складі яких перший СК, прийменник **bei-**, вступає у внутрішню валентність із другим СК – **ТО сильних кореневих дієслів**:

bei//helfen (a, o) – допомагати; bei//messen (a, e) – приписувати, надавати значення чому-небудь; bei//stehen (a, a) – допомагати; bei//tragen (u, a) – сприяти, допомагати.

Структурний тип даних ДО утворений за **M10: Präp. bei+SVst.** (M10 – це одна з 13 основних моделей (М) лексичних основ, виділених М.Д.Степановою [8, с.149]).

2) ДО, у складі яких перший СК, прийменник **bei-**, вступає у внутрішню валентність із другим СК – **ТО слабких дієслів**:

bei//mengen (-te, -t) – примішувати, домішувати, додавати; bei//mischen (-te, -t) – примішувати (про ліку); bei//setzen (-te, -t) – ховати.

Структурний тип даних ДО утворений за **M10: Präp.bei+SVschw.**

3) ДО, у складі якої перший СК, прийменник **bei-**, вступає у внутрішню валентність із другим СК – **ТО префіксального сильного дієслова з префіксом be-**:

bei//behalten (ie, a) – зберігати, залишати (що-небудь); dotrimуватися (чого-небудь).

Структурний тип даної ДО утворений за **M10: Präp.bei+SVpräf.**

Отже, дієслівні одиниці складаються з двох частин, кожна з яких має своє власне значення. Таким чином, для подальшого дослідження ДО необхідно використати також семантичний аналіз, що є логічним продовженням структурного. Семантичний аналіз

виявляє функціональне смислове навантаження, яке несуть складові ДО, та їх вплив на загальне значення всієї ДО.

Зіставимо семантику прийменника **bei** із семантикою першого СК **bei-** у складі ДО. З цієї метою розглянемо спочатку значення прийменника **bei** як окремої службової частини мови. У самостійному вжитку прийменник **bei** виявляє таку семантику: 1. *місцезнаходження особи чи предмета поблизу від чого-небудь* (перекл.: біля, під, коло, поряд); 2. *вказівка на час перебігу дії* (перекл.: за, під час, на, після); 3. *заняття, стан* (перекл.: за, під час); 4. *називас умову, обставини* (перекл.: при, в, під); 5. *вказує на зв'язок з особою, установою або організацією* (перекл.: у); 6. *володіння чим-небудь, наявність чого-небудь* (перекл.: при, в); 7. *у клятвах, проханнях і т.ін.*; використання прийменника з іменником перекладається орудним відмінком; 8. *вказує на те, за що беруться* (перекл.: за) [2, с.222].

Прийменник **bei-** як перший СК ДО вказує на: 1. *наближення, приєднання до кого-небудь, до чого-небудь*; 2. *близькість до кого-небудь, до чого-небудь; спільність*; 3. *супроводження, згоди*; 4. *додавання, надання кому-небудь чого-небудь* [2, с.223].

У словнику Langenscheidts [12, с.133] говориться, що прийменник **bei-** у складі дієслова є наголошуваним та відокремлюваним, обмежено продуктивним. **Bei-** виражає додавання, приєднання чого-небудь до чого-небудь або наявність чого/кого-небудь при чому/кому-небудь.

М.Д.Степанова у словнику словотворчих елементів німецької мови називає **bei-** відокремлюваним напівпрефіксом, продуктивним, частотним, що надає дієслову значення: 1. *наближення до чого-небудь або знаходження поблизу від чого-небудь*; 2. *приєднання, спільної участі у чому-небудь, згоди з ким-небудь, з чим-небудь*; 3. *додавання, докладання чого-небудь* [5, с.82-83].

Автори граматики сучасної німецької мови вважають **bei-** одним із восьми словотворчих компонентів дієслів (*Verbzusatz*) (*nach-, bei-, vor-, zu-, los-, wieder-, entgegen-, zurecht-*), що має декілька ознак (напів)префіксів завдяки цілісному в основному просторовому значенню, але є одночасно одним з елементів композити і тому стоїть близько до композит. Окрім цього вони зазначають, що **bei-** як словотворчий компонент не є продуктивним [10, с.430].

Аналіз значень відібраних ДО-медичних термінів (і ДО, що виявлені в медичних словниках, хоч і не мають яскраво вираженого термінологічного значення) дає підстави виділити таку семантику словотворчого компонента **bei-**:

1. *приєднання, спільна участь у чому-небудь, згода з ким-небудь, з чим-небудь*: **bei//helfen** (a, o) – *допомагати*; **bei//stehen** (a, a) – *допомагати*; **bei//tragen** (u, a) – *сприяти, допомагати*;

2. *додавання, докладання*: **bei//mengen** (-te, -t) – *примішувати, домішувати, додавати*; **bei//mischen** (-te, -t) – *примішувати*;

3. *наближення, знаходження поблизу, присутність*: **bei//wohnen** (-te, -t), **bei//liegen** (a, e).

Для того щоб точніше виявити, яку семантику в складі ДО надає саме перший відокремлюваний СК **bei-**, зіставляється семантика ТО дієслів (других СК ДО) із семантикою, яку отримують ПО ДО з **bei-**:

behalten (ie, a) – *залишати, утримувати, зберігати* → **bei//behalten** (ie, a) – *зберігати, залишати (що-небудь); дотримуватися (чого-небудь)*; **helfen** (a, o) – *допомагати* → **bei//helfen** (a, o) – *допомагати*; **mengen** (-te, -t) – *змішувати, перемішувати, 2.плутати, слутати* → **bei//mengen** (-te, -t) – *примішувати, домішувати, додавати*; **messen** (a, e) – *міряти, вимірювати; обмірювати* → **bei//mes-**

sen (a, e) – *приписувати, надавати значення чому-небудь*; *mischen* (-te, -t) – *мішати, змішувати, 2.підмішувати, 3.замішувати* → *bei/mischen* (-te, -t) – *примішувати*; *setzen* (-te, -t) – *1.посадити; поставити; встановлювати, 2.саджати (рослини)* → *bei/setzen* (-te, -t) – *ховати*; *schlafen* (ie, a) – *спати* → *bei/schlafen* (ie, a); *stehen* (a, a) – *1.стояти, бути у вертикальному положенні, 2.знаходиться* → *bei/stehen* (a, a) – *допомагати*; *tragen* (u, a) – *1.носити, нести; переносити, 2.носити (одяг), 3.нести (конструкцію), підтримувати (собою)* → *bei/tragen* (u, a) – *сприяти, допомагати*.

Очевидно, що перший СК привносить свою семантику до складу ДО, модифікує її значення. Отже, перший та другий СК взаємодіють, утворюючи ДО. Обидва компоненти мають однакову семантичну вагу, смисл ДО певною мірою є комбінацією значень її складників. Причому в різних ДО може бути переважання семантики першого або ж другого СК. Виявлено випадки, коли відбувається:

1) збіг значень ТО дієслова (другого компонента ДО) зі значенням всієї ДО. (Наприклад: *helfen* (a, o) – *допомагати* → *bei/helfen* (a, o) – *допомагати*). У цих випадках переважає семантична вага другого СК;

2) значення ТО дієслова та ДО подібні, схожі, але між ними існують певні відмінності. (Наприклад: *mengen* (-te, -t) – *1.змішувати, перемішувати, 2.плутати, сплутати* → *bei/mengen* (-te, -t) – *примішувати, домішувати, додавати*; *mischen* (-te, -t) – *1.мішати, змішувати, 2.підмішувати, 3.замішувати* → *bei/mischen* (-te, -t) – *примішувати*). Це приклади сполучення значень першого та другого СК, де перший СК *bei* привносить своє значення до ТО дієслова;

3) значення ТО дієслова та ДО різні. (Наприклад: *stehen* (a, a) – *1.стояти, бути у вертикальному положенні, 2.знаходиться* → *bei/stehen* (a, a) – *допомагати*). У таких та подібних їм ДО перший СК надає нового значення всій ДО.

Отже, якщо першим кроком дослідження ДО є виокремлення її складових частин, то другим є виявлення значення кожної зі складових та їх впливу на загальну семантику даної ДО. Наступним буде розгляд словотворчих функцій та потенцій ДО.

Дієслівні одиниці є твірними основами (ТО) у складі похідних основ (ПО) іменників, співвідносних за структурою та семантикою з ДО з першим відокремлюваним компонентом. Необхідно зауважити, що виявлені похідні іменники, які виникли на основі ДО з першим СК-прийменником *bei*-, поділяються на такі структурно-семантичні типи:

1) безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії другого СК – інфінітива ДО з першим відокремлюваним компонентом: **M2:SN=SVEinheit** → **SN(конверсія): *bei/raten* (ie, a) – *допомагати порадою, радити* → *Beirat* m – *консультант*; *bei/tragen* (u, a) – *сприяти, допомагати; вносити свою частку* → *Beitrag* m – *повідомлення; внесок, частина (у заголовках статей не перекладається)*;**

2) безафіксно-похідні іменники, утворені шляхом конверсії претериту другого СК ДО з першим відокремлюваним компонентом: **M3:SN=SVEinheit imp.** → **SN(конверсія): *bei/stehen* (a, a) – *допомагати* → *Beistand* m – *допомога*;**

3) іменники суфіксального типу із суфіксами: а) -ung, б) -e:

а) -ung: M6:SN=SVEinheit+Suf.-ung: *bei/mengen* (-te, -t) *примішувати, домішувати, додавати* → *Beimeng/ung* f – *домішка*; *bei/mischen* (-te, -t) – *примішувати (про ліку)* → *Beimisch/ung* f – *домішок, Beimisch/ung* f von *Jod zum Kochsalz* – *йодування солі*; *bei/setzen* (-te, -t) – *ховати* → *Beisetz/ung* f – *поховання*;

б) -e: M6:SN=SVEinheit+Suf.-e: *bei/helfen* (a, o) *допомагати* → *Beihilf/e* – *f* *допомога*;

4) складні іменники з 2-м СК – ТО, співвідносною з ДО: *Beimeng//ung f* – домішка → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit+Suf.-ung)** *Blut//beimengung f* – 1. домішка крові, 2. домішування крові; *Beimisch//ung f* – домішок → **M10:SN=SN+SN(SVEinheit+Suf.-ung)** *Blut//beimischung f* – 1. домішка крові, 2. домішування крові.

Для деяких медичних термінів-іменників, які за структурою та семантикою схожі на ПО, що співвідносяться з відповідними ДО, взагалі не виявлено ТО: *Beiklang t* – відтінок звуку (перкуторного); *Beikost f* – прикорм, підгодовування (немовляти) див. *Beinahr//ung*; *Beinahr//ung f* – прикорм (немовляти) → *Beinähr//stoff m* – харчовий продукт для прикорму. Можливо, невиявлені ТО є лакунами, які можуть бути заповнені в процесі розвитку мови взагалі та медичної терміносистеми зокрема.

Також виявлено приклад сполучення **bei-** з ТО – іменником-медичним терміном *Schilddrüse f* – щитовидна залоза. Утворений іменник також є медичним терміном і демонструє зміну значення, що відбулася завдяки появі **bei-**: *Beischilddrüse f* – паращитовидна залоза (у рос. м.: *околощитовидная железа, паращитовидная железа*).

ПО, утворені від ТО дієслівних одиниць першим СК **bei-**, як і самі дієслівні одиниці, функціонують у медичних текстах, наприклад:

„Denn Auswirkungen von Fluoridierungsmaßnahmen waren schon in den Kariesprävalenzen von 1987/88 und **trugen** hierdurch bereits indirekt zur Erklärung des Kariesrückganges **bei**“ [11, с.30].

„Jeder dargestellte Datenpunkt war adjustiert um die **Beiträge** der nicht dargestellten Einflussgrößen aus dem multifaktoriellen Modell“ [11, с.32].

„Fluorid im Trinkwasser in Irland und im Kochsalz in der Schweiz hat zum Kariesrückgang **beigetragen**“ [11, с.37].

„Dem weiteren günstigen Umstand, dass die Kinder wohl schon Ende der achtziger Jahre ihre Zähne häufiger bürsteten, als dies zur Zeit der „klassischen“ Fluoridzahnpasten-Studien der Fall war, wird eine Wirkungsverbesserung von 20 bis 40% **beigemessen**“ [11, с.41].

„Sicher ist, dass in mehreren Ländern die Fluoridierungsaktionen in den Schulen zum Kariesrückgang, zumindest während der ersten 10 bis 15 Jahre nach ihrer Einführung, maßgeblich **beigetragen** haben“ [11, с.42].

„Dies, obwohl der Gebrauch der fluoridhaltigen Zahnpasten **beibehalten** wurde“ [11, с.43].

Як висновок слід зазначити, що дієслівні одиниці (ДО) з першим словотворчим компонентом (СК) прийменником **bei-**:

— утворюються за моделлю M10: Präp.bei+SVpräf.;

— поділяються за семантикою на декілька типів;

— утворюють похідні терміни-іменники, що співвідносяться за семантикою з твірною основою ДО.

Виявлена нами у процесі аналізу невелика кількість ПО свідчить про те, що в галузі медичної термінології ДО з першим СК **bei-** є малопродуктивними. Та це не означає, що на такі ДО не треба звертати увагу. Вчений М.Докуліл уважає, що інтерес до словотворення ні в якому разі не повинен обмежуватися продуктивними типами побудови слів; що непродуктивні групи структур теж повинні бути описані у словотворенні, оскільки вони відіграють важливу роль у словотворенні як цілісній системі [9].

Крім того, результатом даного дослідження є не лише виявлення певної кількості ДО, а, по-перше, з'ясування тих „... характерних особливостей твірних основ, які уможливають чи унеможливають процес творення на їхній базі дериватів і яких

саме, чинників, які впливають на дериваційну активність та продуктивність твірної основи та її семантико-словотвірні трансформації. Усе це сприяє створенню типології словотвору” [3, с. 5]. По-друге, доведення положення про те, що для повноцінного вивчення іноземної мови, зокрема німецької, для дослідження особливостей певної терміносистеми необхідно приділяти увагу як структурі, так і семантиці термінів, розуміти, за яким способом словотворення утворився певний термін, тощо. Це полегшить розуміння спеціальних текстів, поповнить лексичний запас, допоможе правильно використанню фахової лексики, сприятиме успішному виконанню перекладу (особливо наукової літератури).

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотина А.Ю. Медицинский словарь (русско-немецкий и немецко-русский). Ок. 70000 терминов / А.Ю. Болотина. – М. : РУССО, 2005. – 776 с.
2. Большой немецко-русский словарь: в 3 т. [авт.-сост. Ленинг Е.И., Страхова Н.П., Филичева Н.И. и др.]; под общ рук. Москальской О.И.] – 6-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 2000. – 760 с.
3. Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові: Монографія / З.О. Валюх. – Полтава: АСМІ, 2005. – 356 с.
4. Денисенко С.М. Когнітивний аспект проблеми термінотворення / Денисенко С.М. // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів: Львівська політехніка, 1998. – № 336. – С. 35-36.
5. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / [Зуев А.Н., Молчанова И.Д., Мурашов Р.З. и др.]; под рук. Степановой М.Д. – М. : Рус.яз, 1979. – 536 с.
6. Мельничук О.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства / О.С. Мельничук // Мовознавство. – 1997. – № 2-3. – С. 3-18.
7. Смирницкий А.И. К вопросу о слове. Проблема „отдельности” слова // А.И.Смирницкий / Вопросы теории и истории языка. – М., 1952. – 202 с.
8. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка) / М.Д. Степанова. – М. : Высшая школа, 1968. – 200 с.
9. Dokulil M. Zur Theorie der Wortbildung / M.Dokulil // Zur Lexikologie der deutschen Sprache der Gegenwart. Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität. – Leipzig, 17. Jg., H. 2/3, 1968. – 205 S.
10. Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / hrsg. u. bearb. von Günther Drosdowski in Zusammenarbeit mit G.August. – 4., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. – Mannheim, Wien, Zürich: Bibl.Inst., 1984. – 804 S.
11. Kariesdynamik und Kariesrisiko / hrsg. von Lutz Stöber. – Berlin, Chicago, London, Paris, Barselona, Sao Paulo, Tokio, Moskau, Prag und Warschau: Quintessenz Verlags-GmbH, 1998. – 249 S.
12. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / hrsg. von Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann [Auflage 4], KG, Berlin und München: Langenscheidt, 1995. – 1217 S.

Елена Бардакова

ХАРАКТЕРИСТИКА ГЛАГОЛЬНЫХ ЕДИНИЦ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА С ПЕРВЫМ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ КОМПОНЕНТОМ bei-

В статье исследуются структура, семантика и словообразовательные функции глагольных единиц с первым отделяемым компонентом bei-, выделены словообразовательные модели, по которым образованы глагольные единицы и их производные, определены типы значений производных.

Ключевые слова: глагольная единица, словообразовательный компонент, производящая основа, производная основа, словообразовательный анализ, семантический анализ, словообразовательная модель.

Olena Bardakova

THE CHARACTERISTICS OF VERBAL UNITS IN THE GERMAN LANGUAGE
WITH THE FIRST WORD BUILDING COMPONENT bei-

The following article deals with the problem of structure, semantics and word-building functions of verbal units with the first separated component bei-. Moreover, word-building models of verbal units and also of their derivative stems are denoted.

Key words: verbal unit with the first separated component, derivational component, deriving stem, derivative stem, derivational analysis, semantical analysis, derivational pattern.

Одержано 16.04.09 р., рекомендовано до друку 25.08.09 р.